

Hóman Bálint (1885–1951) jelentős és a maga korában – sőt ma is – korszerű történetíró volt. Gazdaságtörténeti, historiográfiai, filológiai munkái máig használt és újradisznított kézikönyveink közé tartoznak. Kiváló könyvtári és gyűjteményi szakember, az Egyetemi Könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár, a Nemzeti Múzeum igazgatója. Gondos egyetemi tanár, több kiváló, később akadémikus, egyetemi tanár tanítványát tartja számon a magyar történetírás. 1932–42 között miniszter (szakminiszter), akinek nevéhez fűződik a máig élő magyar általános és középiskolai rendszer alapjainak lerakása: a 8 osztályos általános és 4 osztályos középiskola, a szakoktatás, az állami tanfelügyelői rendszer kiépítése. Politikusként a jobboldali, németbarát politika oldalára áll, s noha Magyarország német megszállása (1944) után kiábrándul korábbi elveiből, Nyugatra menekül. 1945-46-ban Népbíróság elé állítják, életfogytiglani fegyházra ítélik. 1949-ben Vácra szállítják, rendszeresen bántalmazták, a durva bánásmód miatt keletkezett betegségbe belehal. 2001-ben a váci fegyház tömegsírjainak feltárásakor azonosítják maradványait, amit a családi kriptában Tasson temetnek el.

A sír feltárásakor és a temetéskor neve és tevékenysége napi politikai viták tüzebe került. Úgy látszott, hogy a reális, kiegyensúlyozott szakmai értékelésnek akkor nem jut hely. Most, hogy elültek a politikai összecsapások, közöljük Kosáry Domokos még 2001-ben készült visszaemlékezését és egy 1984-ben íródott és 40 ezer példányban megjelent História-könyv („Az 1944. év históriája”. Bp., 1984) tanulmányrészletét.

G.

Hóman Bálint pályájáról

1908–42

Hóman Bálint 1885-ben Budapesten született. Nagypapa gazdasági tanár. Atyja, Hóman Ottó, a klasszika filológia egyetemi tanára. Hóman Bálint már egyetemista korában kitűnik képességeivel. Az Egyetemi Könyvtár tisztségviselője lesz. A középkori gazdaságtörténet specialistája. Az Árpád-kori városokról (1908), majd a középkori magyar pénztörténetről (1916) írott nagyobb és sok kisebb dolgozata fiatalon tekintélyt biztosít számára a tudományos világban. A pesti fiatal értelmiségi társaság közkedvelt alakja: éppúgy megfordul a baloldali polgári gondolkodású családok, a későbbi forradalmárok (Czóbel, Pogány) zsúrjain, mint a vidéki középosztályból, elszegényedett dzsentri sorból kikerülő konzervatív fiatal kollégák többnapos falusi eszemiszomjain. Legjobb barátja a liberális irodalomtörténész Benedek

Marcell és a Bécsben élő történész, Szekfű Gyula.

Tudományos-tisztviselői karrier

Politizálni ő is, mint megannyi kortársa, a forradalmak idején kezd: részt vesz a könyvtári politikai szervezkedésekben; ír is egy kis broszúrát az 1918. októberi forradalom történetéről; elvállalja, hogy részt vesz barátjával, Szekfű Gyulával együtt a történelmi materializmus szellemében megírandó történelmi szintézisben. A forradalmak bukása után gyorsan ível felfelé adminisztratív karrierje: 1922-ben az Egyetemi Könyvtár, 1923-ban az Országos Széchényi Könyvtár, majd a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. 1925-ben nyilvános rendes egyetemi tanár. 1927-ben a megalakuló Magyar Szemle Társaság elnökségi, és Szekfűvel együtt legaktívabb tagja. (A társaság – és folyóirata, a Magyar Szemle, majd könyvsorozata – a konzervatív irányú reformpolitika

ideológiaszervező intézménye, elnöke gr. Bethlen István miniszterelnök.) Ő és Szekfű írják meg a máig legelvezetesebb formában elkészített magyar történelmi szintézist, a „Magyar történet”-et (I–VII. kötet, 1929–1933). A politikai élethez részben a kulturális adminisztrációban elért gyors sikerei, részben baráti társasága révén jut közel. Anyja a századelőn nagy hatalmú Darányi Ignác földművelésügyi miniszter unokahúga. A kiterjedt és a pesti politikai életben mindenütt bejáratos Darányi család révén ismert lesz azon fiatal középosztálybeli konzervatív-liberális társaságokban, amelyek az 1920-as évek végén a Monarchia politizálási formáival történő teljes leszámolástól, az arisztokratákkal teletűzdelt kormány bukásától remélik politikai karrierjük kibontakozását. Hóman megnyerő kedvességével, rendkívüli műveltségével, alkalmazkodóképességével e társaság egyik legkedveltebb alakja.

1932 októberében Gömbös Gyula kap miniszterelnöki megbízást. Az unokatestvér – Darányi Kálmán – szervezte tarokkpartik tagjai közül hárman is szerepelnek a kabinet listáján: Lázár Andor igazságügy-miniszter, Hóman Bálint kultuszminiszter és Darányi Kálmán mint miniszterelnökségi államtitkár. Ugyanakkor az új kormányt nemcsak ők, hanem – mint ezt történetírásunk hangsúlyozza – a rendszer fasizálódó, jobboldali reformpolitikát hirdető erői is várják. Gömbös nemcsak kormánya – az első arisztokrata nélküli magyar kormány – legtekintélyesebb tagjának tartja a professzor-minisztert, hanem egyben mintegy összekötő kapocsnak is a liberális-konzervatív pesti intelligencia felé. Hóman a miniszterelnök bizalmasa, egyben a kormányon belüli konzervatív-liberális ellensúly Gömbös volt politikai táborával, a szélsőjobb irányú átalakításokat követelő ún. reformnemzedékkel szemben.

Ezt a befolyásos szerepet Gömbös halála (1936) után is megtartja a kormányban. Annál is inkább, mert az új miniszterelnök unokatestvére, Darányi Kálmán (1936–1938). Noha Imrédy Béla személyi ellentétek miatt visszaszorítja, az 1939–1941 között kormányra kerülő gr. Teleki Pál mellett ismét Hóman a kormány „erős embere”. (Egyébként Teleki fia, Teleki Géza, szintén Darányi lányt vesz feleségül.) Hóman azonban ekkor már nem a volt liberális-baloldali kapcsolatokkal rendelkező történet-szeminiszter, hanem mindinkább a fasiszta Németországgal sorsközösséget hangoztató politikus. S most már „erejét” a belpolitikában is ez adja. *A konzervatív középosztálybeli karrieri vágya elnyomta benne a tudóst, és a karriert kínáló jobboldali kurzus a konzervatív liberális reformert.*

GLATZ FERENC
(1984)

Emlékeim Hóman Bálintról

1939–46

Glatz Ferenc: *Milyennek ismerte Hóman Bálintot mint volt professzorának, Szekfű Gyulának barátját, szerzőtársát, és mint az 1941-ben létrehozott Teleki Pál Intézet elnökét?*

Kosáry Domokos: Egyetemi és Eötvös-kollégiumi tanulmányaim során, amelyeket 1931-ben kezdtem el, főleg Szekfű előadásain és szemináriumi gyakorlatain vettem részt nagy figyelemmel. Benne láttam ugyanis azt a nagy formátumú történészt, aki a régi, sokban elavult, nemesi, romantikus nacionalista szemléletet modern polgári nemzeti történetfelfogással kezdte felváltani, nem kevés konfliktust vállalva ezzel. Hóman ekkor már nem tanított az egyetemen, hanem rövidesen, 1932 őszén, elkezdte miniszteri, politikai pályafutását. Munkáit azonban, ha nem is voltak oly színesek és újszerűek, mint Szekfű művei, olyan komoly, alapos, szakszerű alkotásoknak tekintettük, amelyek a magyar középkor megismeréséhez nélkülözhetetlenek.

Személyesen először, futólag, talán a Magyar Szemle vacsoráin találkoztam vele, amelyekre első cikkem megjelenése után már engem is meghívtak. Mindenesetre arról, hogy doktorátusom (1936) után, külföldi tanulmányutakra – hagyományosan – ne a hitleri Németországba kapjak ösztöndíjat, hanem Franciaországba és

Angliába – Szekfű és Domanovszky Sándor (az Ösztöndíjtanács elnöke) támogatásán túlmenően –, a pozitív döntést, miniszterként, Hóman hozta meg.

Angliából 1939 nyarán hazatérve Teleki Páltól, aki mint az Eötvös Collegium kurátora, már korábbról személyesen ismert, időnként feladatokat kaptam. Ezekre részben személyesen kért fel, részben pedig Szent-Iványi Domokos útján, aki akkor a miniszterelnökség IV. ügyosztályát vezette. Különösen gyakran hívott be Teleki 1940 nyarán, az erdélyi kérdéssel kapcsolatban. Ekkoriban előfordult, hogy egész éjszakán át ott dolgoztam a miniszterelnökség egy irodájában. Egy ilyen alkalommal, este, amikor szendvicset és kávéhozta, váratlanul megjelent Hóman Bálint is, aki akkoriban az Erdély c. nagy kötet szerkesztésével foglalkozott. Hóman barátságosan beszélgetett velem, főleg szakmai dolgokról, lehet, hogy vizsgáztatni is próbált. Utóbb, 1941-ben bizalmas amerikai küldetéséről is tudott, hiszen azt formailag mint tanulmányutat az ő minisztériuma készítette elő.

Amikor 1941 őszén Amerikából hazatértem, már megszületett a döntés a Gr. Teleki Pál Tudományos Intézet felállításáról, Hóman Bálint elnöklete alatt. Az új intézmény három tagintézetből állt. Ezek közül az Államtudományi Intézetet még 1927-ben Teleki Pál hozta létre, az Erdélyi Tudományos Intézet 1940-ben született, a Magyar Történettudományi Intézet – az első hazai önálló történetkutató műhely – pedig Hóman új létesítménye volt. Ez utóbbinak vezetését Hóman volt tanítványára, a jeles medievista Deér József-re bízta, aki sietett velem közölni, hogy helyettesül, az osztályigazgatói címmel, az elnök engem óhajtott kinevezni.

Hómant felkeresve megköszöntem bizalmát, de előadtam, hogy e kinevezést, amely mellett Eötvös-kollégiumi tanári állásomat is megtartanám, mert szeretek tanítani, csak abban az esetben tudom elfogadni, ha biztosít arról, hogy az intézetnek semmi olyan feladatot nem kell végeznie, amely a hitleri Németország oldalán kompromittálna bennünket, mert annak rendszere számomra elfogadhatatlan. Egyben elmondtam, hogy nézetem szerint az Egyesült Államok rövidesen hadba lép,

